

Sociogeografická regionalizace Česka 2021: změna v regionálním vývoji nebo přechodná stabilizace?

MIROSLAV MARADA¹, JAKUB-JIŘÍ ZÉVL¹, JAN ŠIMBERA²

¹ Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, Česko (Charles University, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Prague, Czechia); e-mail: miroslav.marada@natur.cuni.cz, jiri-jakub.zevl@natur.cuni.cz

² Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra aplikované geoinformatiky a kartografie, Praha, Česko (Charles University, Faculty of Science, Department of Applied Geoinformatics and Cartography, Prague, Czechia); e-mail: simberaj@natur.cuni.cz

ABSTRACT Sociogeographic regionalisation of Czechia 2021: Changes in regional development or temporary stabilisation? – Sociogeographic regionalisation is a significant topic thanks to new data, novel technologies, and the constant demands of planning practice. The paper presents the main results of the sociogeographic regionalisation of Czechia according to the methodology of M. Hampl based on the latest data from the 2021 census. We pursue two objectives: first, to delineate current sociogeographic regions and to compare them with previous classifications and, second, to evaluate key changes in their hierarchy or differentiation, that is, the development of geographical organisation. The findings indicate that the long-term decline in the number of microregional centres has levelled off, suggesting a possible new stabilisation of the settlement system. At the same time, the importance of mesoregional centres in the regional organisation has strengthened, as evidenced by the emergence of a new interregional centre – the city of Jihlava.

KEY WORDS sociogeographic regionalisation – regional and settlement hierarchy – regional centres – Czechia

MARADA, M., ZÉVL, J.-J., ŠIMBERA, J. (2025): Sociogeografická regionalizace Česka 2021: změna v regionálním vývoji nebo přechodná stabilizace? *Geografie*, 130, 2, 163–191.

<https://doi.org/10.37040/geografie.2025.005>

Received February 2025, accepted May 2025.

1. Úvod

Článek prezentuje hlavní výsledky sociogeografické regionalizace Česka, jejímž základem je vymezení sociogeografických mikroregionů podle dojížděky do zaměstnání a škol podle metodiky M. Hampla (např. Hampl 2005). Využíváme přitom data zachycená ve Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021. Tato regionalizace navazuje na unikátní sérii sociogeografických regionalizací, které vznikaly v kolektivu autorů kolem profesora Martina Hampla (Hampl a kol. 1970; Hampl, Gardavský, Kühnl 1987; Hampl, Müller 1996; Hampl 2005; Hampl, Marada 2015), a které tak umožňují postulovat řadu teoretických poznatků o obecném vývoji regionálních systémů.

Ačkoliv je možné namítnout, že regionalizace je klasické a dostatečně prostudované téma, využití tzv. *big data*, geografických informačních systémů a programování, ale i přetrvávající potřeby plánovací praxe ukazují na stálou aktuálnost této problematiky. Velký zájem o otázky regionalizace sledujeme v 60. letech v souvislosti s nástupem pozitivistických přístupů v geografii (např. Nystuen, Dacey 1961), kdy došlo i k reinterpretaci některých starších teorií (známý případ Christallerovy teorie centrálních míst z roku 1933 – Christaller 1933). Postpozitivistické koncepce geografie jsou spojené s aplikací sociologizujících přístupů a se zájmem o studium regionu jako sociálního konstruktu vyrůstajícího z aktivit regionálních komunit a z regionálního diskurzu (tzv. nová regionální geografie a škola ovlivněná pracemi A. Paasiho, např. 1986). Jak M. Hampl upozornil ve své práci z roku 2002, zájem zejména sociálních věd (a specificky politiky) o problematiku regionu a regionalizace není podmíněn ani tak úsilím o poznání geografické organizace společnosti, ale spíše hledáním argumentace pro řešení společenských zájmů a problémů v území (např. Beyhan 2019): Toto pragmatické pojetí regionalizace, které je „důsledkem aktivizace a zesilující sebeidentifikace regionálních a lokálních komunit“ (Hampl 2002, s. 1) kontrastuje s pojetím metodologickým a ontologickým. Metodologické pojetí usiluje o optimalizaci metody regionalizace jako analytického nástroje tak, aby maximálně věrohodně popisovala stav reality (viz např. studie olomouckých geografů využívající matematické modelování – Klapka, Erlebach 2021; Halás, Klapka 2010). Cílem ontologického pojetí je využít regionalizaci k poznání geografické organizace společnosti a její vývojové dynamiky. Právě dlouhodobá vývojová srovnání, která přinášejí unikátní pohled na vývoj českého regionálního a sídelního systému, a to jak v období totality a centrálního plánování, tak v období svobody a tržní ekonomiky, jsou cenným přínosem sociogeografické regionalizace.

Cíle této práce lze proto formulovat ve dvou rovinách: Zaprvé je to aktuální vymezení sociogeografických regionů a jejich srovnání se starším stavem a zadruhé vyhodnocení změn jejich hierarchizace, resp. diferenciace, tedy postižení vývoje geografické organizace. Článek se z důvodu omezeného rozsahu věnuje především prvnímu cíli, druhý bude rozpracován v samostatné návazné publikaci.

2. Regionalizace jako téma studia sociální geografie

Regionalizace je opakovaně nastolované téma sociálních geografů, a to zejména v metodologickém a pragmatickém pojetí. Metodologické difference jednotlivých studií lze utřídit do tří kategorií. Zaprvé je diskutováno, které regionotvorné procesy zvolit jako regionalizační kritérium pro různé regionální řády. Zadruhé, s tímto problémem přímo souvisí dostupnost dat, která zvolené procesy adekvátně vystihují. Např. Hampl (1996, tabulka 2) ilustruje tyto procesy (autor uvádí tzv. komplexní režimy) pro střední měřítkovou úroveň jako „rámec dlouhodobých životních cyklů obyvatel a krátkodobých aktivit lokálních institucí a ekonomických subjektů“. Jedná se tedy o migrační procesy, o nedenní dojížděku za vyššími/speciálnízovanými službami (vč. vysokých škol), o působnost regionálních bank a médií nebo kulturních institucí. Evidence pohybu za službami vyššího řádu je dostupná pouze jako výběrová šetření malých vzorků (příklady a diskuse např. Kunc a kol. 2013; Maryáš a kol. 2014). Rozlišení komplikuje mj. změna nákupního chování a orientace zákazníků na nákupní centra obchodních řetězců alokovaná ve větších městech. SLDB jako jediné existující celostátní šetření stále eviduje dojížděku do škol bez možnosti hierarchického rozlišení podle jednotlivých školských stupňů. Převažujícím používaným ukazatelem je proto dojížděka za prací, kromě prací M. Hampla připomeňme např. Mulíčka se Sýkorou (2011), Krafta a kol. (2022) nebo práce Ouředníček a kol. (2018) a Marada, Komárek, Šimbera (2023).

V zahraničním prostředí je regionalizace neméně klasickým tématem. Práce Nystuena a Daceyho (1961) přinesla metodický aparát k vymezování regionů na základě dominantních proudů dojížděky. Již klasickým příkladem jsou pak na úrovni aglomerace *Daily Urban System* B. Berryho (1973). Z novějších prací se vymezování regionů na základě pracovní dojížděky věnují například Van der Laan a Schalke (2001), nebo Casado-Díaz a Coombes (2011). Farmer a Fortheringham (2011) dále vymezují regiony na základě síťového přístupu k sídelnímu systému.

Novým impulzem v tvorbě regionalizace jsou zbytková data mobilních operátorů, nejúplněji zpracovaná MV ČR(2025). Tato data nově postihují také temporalitu pohybů (např. Marada a kol. 2023; Halás 2024; Zévl, Ouředníček 2025). Přetrvávající nejasnost účelu je řešena prostřednictvím typologií pohybu stanic na základě četnosti a recidivy zachycených cest. Kraft a Marada (2017) alternativně využili k vymezení funkčních regionů data ze sčítání dopravy na českých silnicích. Určitou možností, jak chybějící data nahradit, je využití různých modelů (Halás, Klapka 2010). Uplatnění modelů je přínosem zejména při regionalizaci na vyšších než mikroregionálních řádech, kde substituují absenci dat. Lze totiž konstatovat, při určité míře generalizace, že s rostoucím regionálním řádem klesá dostupnost adekvátních údajů o příslušných regionotvorných procesech.

Třetím problémem diskutovaným v souvislosti se sociogeografickou regionalizací je hodnota minimální kritické velikosti elementárního mikroregionu.

M. Hampl ji odvodil jako tzv. modifikovaný modus souboru primárně zkonstruovaných spádových mikroregionů a stanovil jako minimálně 15 tisíc obyvatel celkem, z toho alespoň 5 tisíc v zázemí (blíže Hampl, Ježek, Kühnl 1978 a diskuse v metodické kapitole níže). Práce Mulíčka a Sýkory (2011) aplikuje kritickou velikost mikroregionu 6 tisíc obyvatel celkem. Známa regionalizace publikovaná v Atlase obyvatelstva (Maryáš, Řehák 1987) vůbec nepracovala s celkovou velikostí regionu, ale s kritérii vztaženými ke středisku (tzv. KVV více než 1 500 a další charakteristiky mobility, např. dominance prvního směru dojížděky za prací apod.). Přes snahu o objektivizaci regionalizačních postupů se tak vždy jedná o výsledek zatížený subjektivními rozhodnutími a interpretací.

Problematika sociogeografické regionalizace je často spojována (někdy i zaměňována) se studiem městských aglomerací, resp. metropolitních areálů, tzv. functional urban areas (FUA, česky funkční městské aglomerace, např. ESPON 2005; Sýkora, Mulíček 2009; bližší diskuse např. v Dijkstra, Poelman, Veneri 2019) apod. Jedná se o klíčové nody sídelního systému, které vytvářejí regionální polarizaci, a jsou tak „zdrojovou strukturou“ sociogeografické regionalizace. Samostatné hodnocení polynodálně formovaných středisek rozvinul rovněž M. Hampl v podobě tzv. integrovaných systémů středisek a metropolitních areálů (blíže např. Hampl, Marada 2016, Marada, Komárek, Šimbera 2023 aj.). Teprve spojení středisek se zázemím ovšem dává finální obraz o regionálním významu centra, o jeho integrujícím významu v kontextu jeho polohové exponovanosti a konkurenci ostatních středisek. Změny v hierarchii středisek i v regionální hierarchii jsou komentovány v kapitole s výsledky.

Ve shodě s předchozími pracemi M. Hampla a na základě zjevné vysoké setrvačnosti geografické organizace můžeme shrnout základní vývojové tendence následovně:

1. Dlouhodobě dochází ke snižování počtu mikroregionálních středisek, a tím i ke zvětšování průměrné velikosti spádového mikroregionu. Důvodem je selektivní působení progresivních funkcí, kdy vývojově pokročilejší funkce se alokují do stále užšího souboru středisek na nejvyšších patrech hierarchie.
2. Projevuje se posilování hierarchizace sídelního a regionálního systému v důsledku výraznějšího rozvoje nejvýznamnějších středisek a zároveň ztráty mikroregionální autonomie středisek nejnižších.

Dynamika uvedených procesů byla před rokem 1989 ovlivněna striktní regionální politikou, kdy byl, zejména pomocí plánování bytové výstavby, brzděn růst Prahy a zároveň na opačném konci hierarchie podporován rozvoj střediskových vesnic a okresních měst. Dynamika procesů vzrostla po roce 1989 s přechodem na tržní ekonomiku, s ustavením samosprávy atd. Největší zrychlení selekce mikroregionálních center je patrné mezi cenzy 2001 a 2011, i když vliv mohla mít i změna metodiky evidence obyvatel (viz další podkapitola a tabulka 3). V kontextu

ekonomické konjunktury českého hospodářství od roku 2014 jsme předpokládali potvrzení dosavadních vývojových tendencí, konkrétně:

1. Další pokles počtu mikroregionů v důsledku koncentračních tendencí v pracovních příležitostech. Ve shodě s dosavadním sledováním lze zánik autonomie středisek předpokládat zejména ve venkovských periferních oblastech a v zázemí nejsilnějších center.
2. Můžeme očekávat změny v regionální působnosti mezuregionálních center vzhledem k posunům v jejich velikosti a úspěšnosti. Mezuregionální střediska mění svůj význam v důsledku koncentrace obyvatel a práce do utvářených polycentrálních soustav středisek a na základě vzájemné konkurence. Očekávatelné je posílení pozice Prahy a Brna, naopak oslabování pozice pánevních center.

3. Metodika hodnocení a datová základna

Metodika předkládané sociogeografické regionalizace vychází z předchozích prací, kde je postup konstrukce regionů podrobněji rozpracován (např. Hampl 2005). Hlavním přístupem je nodální pojetí regionu (viz Nystuen, Dacey 1961 nebo podrobněji Klapka, Halás 2016 v kontextu dalších organizací regionu), kdy je region rozdělen do jádra (střediska) a jeho zázemí. Oba póly funkční organizace jsou pak provázány regionotvornými procesy. V této regionalizaci je opětovně využito výsledků národního censu, který poskytuje nejspolehlivější informace o dvou podstatných regionotvorných procesech – vyjíždce do zaměstnání a do škol, a to směrově z jednotlivých obcí Česka. První proces v sobě integruje rovněž dočasnou migraci (nedenní dojíždka), druhý pak všechny hierarchické úrovně škol (bohužel stále bez možnosti uspokojivého rozlišení). I proto byla za rok 2021 opět posuzována celková vyjíždka z obcí, tj. pracovní plus školská, denní i nedenní dohromady.

Při regionalizaci byly zachovány tři elementární zásady:

1. Přiřazovány byly „nestřediskové“ obce k potenciálním mikroregionálním střediskům podle převládajícího směru celkové vyjíždky, tedy bez rozlišení na školskou a pracovní nebo na denní a nedenní.
2. Za minimální populační velikost elementárního mikroregionu bylo považováno, ve shodě s předchozími pracemi M. Hampla, 15 000 obyvatel, při alespoň 5 000 obyvatelích v zázemí mikroregionu. Uvažováni byli přítomní obyvatelé, tak jak byly zachyceny v SLDB 2021, nikoliv tedy pouze obyvatelé s trvalým pobytem.
3. Byl dodržen požadavek územní celistvosti zázemí mikroregionů, tedy exklávy jiných, zpravidla hierarchicky vyšších středisek, byly s okolním zázemím sloučeny.

Vzhledem ke složitosti dojíždkových vztahů, plynoucích z prolínání hierarchických úrovní a z diferencované konkurenceschopnosti středisek, byla aplikace

uvedených třech zásad v některých územích nejednoznačná. Stanovená tři kritéria je proto nezbytné blíže rozvést a diskutovat, popř. doplnit. Mikroregionální střediska byla určena odspodu, tedy jako převládající cíl dojížděky z „nestřediskových“ obcí. Narozdíl od regionalizace na mezoregionální úrovni nebyla mikroregionální centra předem určena a jsou dána převládajícím spádem celkové dojížděky z obcí. Takto utvořený mikroregion musí splňovat kritérium alespoň 15 tisíc přítomných obyvatel celkem. Pokud některé obce primárně spadovaly k centru, které nesplnilo minimální podmínky, byly přiřazeny k centru silnějším. Především pro srovnatelnost s předchozími regionalizacemi, ale i ze sídelních hledisek, byla v celkem 24 případech střediska aglomerizována, tedy vymezena jako spojení obcí. Jedná se o obce, které jsou stavebně propojeny, ovšem administrativně odděleny, nebo o obce v minulosti administrativně jednotné, později rozdělené. Často platí obě podmínky (např. Mladá Boleslav + Kosmonosy, Beroun + Králův Dvůr). Poněkud odlišným případem je spojení několika samostatných obcí u jádra ostravského (Ostrava + Havířov) či zlínského (Zlín + Otrokovice) mikroregionu, které spolu tvoří funkční aglomeraci. Vymezeny byly také 4 dvojjaderné mikroregiony, ve kterých obě střediska spolu integrují mikroregion, přičemž samostatně by mikroregionální kritéria nesplnila. Seznam středisek vymezených jako aglomerace je připojen vedle obrázku 1.

Často diskutovaným kritériem je minimální populační velikost mikroregionu. Konkrétní empirické analýzy ke stanovení 15tisícového kritéria pro minimální velikost mikroregionu z pera prof. Hampla nebyla publikována. V jeho pracích je odkazováno na práci Hampl, Ježek, Kühnl (1978) s tím, že hodnota byla empiricky odvozena jako tzv. generalizovaný modus souboru elementárních mikroregionů. V práci Hampl, Gardavský, Kühnl (1987) k tomu autoři na s. 140 uvádějí, že generalizovaný modus: „...činil k r. 1967 14 tisíc obyvatel – vzhledem k zvýšení počtu obyvatelstva k roku 1980 je pak tedy oprávněné uvažovat 15 tisíc obyvatel jako kritickou, resp. minimální velikostní hranici pro určení mikroregionů 1. stupně.“ Dále autoři uvádějí, že hodnota pro minimální velikost zázemí – 5 tisíc obyvatel – byla orientačně stanovena na základě porovnání velikosti pracovních a obslužných zázemí mikroregionálních středisek v 60. letech. Je ovšem překvapivé, že v odkazované práci Hampl, Ježek, Kühnl (1978) se za kritérium pro určení mikroregionálního jádra považuje pouze „existence dostatečně velkého zázemí s převládajícím spádem k tomuto jádru“ (s. 70). Autoři připouštějí, že toto kritérium je „málo přísné“ a v diskusi docházejí k „velikosti zázemí pro skutečně komplexní sociálněgeografické regiony (v práci je použit tento starší termín) je kolem 10 tisíc obyvatel. Kritérium celkové velikosti mikroregionu 15 obyvatel práce překvapivě nezmiňuje.

Právě tato velikostní hranice byla často zpochybňována a jiné regionalizace využívaly hranici odlišné hodnoty (např. Sýkora a Mulíček, 2011, v Atlasu sídelního systému aplikovali 6 000 obyvatel). Jakkoliv je limitní hodnota populační velikosti

diskusní, nedává smysl ji měnit zvláště při vývojových hodnoceních. Zároveň je zde zkušenost, že regiony pod 15 tisíc obyvatel mají problematickou autonomii a jejich rozvoj je v realitě obtížnější. Právě pro diskusnost této hranice i kvůli ovlivnění cenžálních dat stavem regionálního systému v rozhodném okamžiku sčítání, vymezoval prof. Hampl také regiony s neúplnou mikroregionální autonomií, tzv. subregiony, které nenaplnují jedno z uvedených velikostních kritérií mikroregionu. Vykazují tedy buď menší celkovou velikost (minimálně 10 tisíc obyvatel) při zachování rozsahu zázemí (min. 5 tis.; tzv. Typ B) anebo odpovídají mikroregionálnímu stupni svojí celkovou velikostí, ovšem „drží si“ menší zázemí (alespoň 2,5 tisíc obyv.; tzv. Typ A). Seznam vymezených subregionů je na konci tabulky 4.

Při regionalizaci vzniklo v prvním kroku celkem 123 exkláv. Populačně největší, s několika tisíci obyvateli, se nacházely v širším zázemí velkých měst, zejména Prahy, dále Brna, Ostravy, Plzně, Liberce, Pardubic a Českých Budějovic. Některá takto územně izolovaná území ovšem spádovala i na menší centra, např. na Havířov, Vyškov nebo Havlíčkův Brod, často šlo ovšem o jednotlivé obce. V těchto případech se pro přiřazení stal určujícím druhý nejsilnější směr celkové vyjíždky, popř. spádovost okolních obcí, a to v zájmu zachování územní celistvosti regionů. Vojenské újezdy byly přiřazeny ve shodě s předchozími regionalizacemi M. Hampla, tedy VÚ Boletice k mikroregionu Českého Krumlova, VÚ Hradiště ke karlovarskému mikroregionu a VÚ Libavá k mikroregionu Olomouce.

Zvláštní diskusi vyžadují kritéria pro vymezení mezoregionů. V postupu M. Hampla byla nejprve určena střediska mezoregionálního stupně, ke kterým byly následně přiřazeny mikroregiony na základě převládajícího dojížďkového spádu mikroregionálních středisek. Určení středisek mezoregionálního významu napomáhala v minulosti skutečnost, že 12 největších středisek bylo dlouhodobě zřetelně odděleno od „zbytku“ sídelní hierarchie. Vzhledem k růstu významu některých středisek mikroregionálních a zároveň k poklesu významu mezoregionálních Karlových Varů je ovšem tato hierarchie v současnosti značně proměnná. Postavení středisek je vhodné hodnotit pomocí agregátních ukazatelů, které zohledňují jak rezidenční, tak pracovní význam středisek. Zde využíváme ukazatel komplexního významu, který je váženým průměrem jednonásobku podílu rezidentů a dvojnásobku podílu pracovních příležitostí střediska na národním systému (tabulka 4). Podle komplexního významu sledujeme zřetelný „odskok“ již za desátým střediskem (Pardubice), níže se nacházejí krajská střediska Ústí nad Labem (11.), Jihlava (13.) a Karlovy Vary (21.). Zároveň se na 12. místě nachází mikroregionální Mladá Boleslav, na 14. místě Opava. Před Karlovy Vary se na 20. místo dostal i Prostějov. Podle populační velikosti (přítomných obyvatel) nalézáme zřetelný skok za 11. střediskem (Pardubice), následované Kladnem, Jihlava je 16., Karlovy Vary až na 19. místě, Mladá Boleslav kvůli slabšímu rezidenčnímu významu na místě 21. Vývoj sídelního systému tedy naznačuje, že tradiční velikostní

oddělení prvních 12 center od zbytku hierarchie středisek, zaniká. Důvodem je dlouhodobý pokles strukturálně postižených Karlových Varů, ale i Ústí nad Labem, na druhé straně dynamický růst Jihlavy, ovšem i Opavy, Mladé Boleslavi a dalších úspěšných mikroregionálních středisek.

Autoři aktuální regionalizace tedy řešili především dvě otázky – jak zdůvodnit ponechání mezuregionálního stupně Karlovým Varům a zda nově ustavit mezuregionální středisko Jihlava. Na základě velikostních znaků lze Jihlavu mezi „mezocentra“ nově zařadit, nejen proto, že velikostí i významem „přerostla“ Karlovy Vary, ale i pro znatelnou růstovou dynamiku v uplynulých intercenzálních obdobích (jistě pomohl i statut krajského města, za nějž, mimochodem, prof. Hampl lobbval). Podstatným znakem mezuregionálního centra není pouze velikost, ale rovněž skutečnost, zda si podřizuje regiony nižšího řádu. To v obou diskutovaných případech platí. Karlovy Vary si, podobně jako Ústí nad Labem, podřizují tři mikroregiony, Jihlava dokonce šest. V rozhodnutí o přidělení mezuregionálního stupně Jihlavě tak zohledňujeme jak její dynamický velikostní nárůst, tak především skutečnost, že si dojížděkově podřizuje hned několik mikroregionů (byť v některých případech méně výrazně).

V případě vymezení mezuregionů vyžaduje zvláštní argumentaci přiřazení oscilujících mikroregionů, jejichž střediska vykazují relativně vyrovnaný spád k vícero mezuregionálním centrům. V těchto případech bylo nutné zohlednit nejen orientaci mikroregionálního střediska, ale také spád z obcí jeho zázemí. Ověřována byla nejprve vyjíždka z SO ORP jako celku, kterou nabízí mapová aplikace ČSÚ (geoportál Mobilita). Kvůli zkreslení byl nakonec zvolen rigoróznější postup na bázi analýzy vyjíždky z obcí. Posouzena byla jak převládající celková vyjíždka k „mezocentrům“ z jednotlivých obcí, tak spád ze zázemí mikroregionů jako celku (viz dále a obrázek 2). Tento celkový spád byl nakonec stanoven jako druhé kritérium pro přiřazení mikroregionů k mezuregionům. Aplikované bylo jednoznačně, i za cenu zanedbání silných mikroregionálních vazeb, které v některých případech směřují přes mezuregionální hranici (více v podkapitole s výsledky).

Použitá data ze Sčítání 2021 nejsou proti roku 2011 zatížena žádnou výraznou změnou metodiky. Obyvatelstvo bylo opět evidováno podle obvyklého pobytu, nikoliv podle hlášení k trvalému bydlišti (blíže zde: <https://scitani.gov.cz/metodika#srovnatelnost>). Vypovídací schopnost údajů o dojíždě se proti roku 2011 značně zvýšila: V roce 2021 bylo zachyceno celkem 2 663 454 vyjíždějících pracujících a žáků mimo obec obvyklého pobytu, v roce 2011 to bylo pouze 1 521 611 osob. Přitom se počet obyvatel zvýšil jen o necelých sto tisíc, z 10 436 560 na 10 524 167. Sociogeografická regionalizace za intercenzální období 2011–2021 je tedy plně srovnatelná.

4. Obecný rámec vývoj regionálního systému: koncentrační tendence

Prvotní hodnocení vývojových posunů lze provést na základě celkové úrovně koncentrace obyvatelstva a pracovních míst na území Česka. Hamplém tradičně používaný ukazatel územní koncentrace H je definován jako procentuální podíl území státu, na němž je lokalizována více rozptýlená polovina sledovaného jevu. S rostoucí hodnotou indexu tedy roste územní koncentrace hodnoceného jevu. Hodnoty H , stanovené podle shodné metodiky na základě okresů (Hampl, Marada 2016, pozn. u tab. 1), byly k roku 2021 76,2 v případě obyvatelstva a 77,6 v případě pracovních příležitostí. Potvrzuje se, že pracovní příležitosti, jako progresivnější jev, mají proti obyvatelstvu obecnou tendenci k vyšší územní koncentraci. Proti roku 2011 došlo u obou jevů k mírné dekoncentraci (2011 byly tyto hodnoty 76,7, resp. 79,7), zejména v případě distribuce práce, čímž se obě hodnoty k sobě přiblížily. Ukazuje to na dvě tendence uplynulého desetiletí: Jednak dochází k překvapivému zbrzdění koncentračních tendencí, jednak se může jednat o synchronizaci distribuce práce a obyvatelstva, tedy posílení integrálního charakteru koncentračního procesu. Dalším z možných vysvětlení těchto trendů je stabilizace ekonomiky i restart řady zaměstnavatelů v menších regionálně významných centrech, a to i v rurálních oblastech. Tomu odpovídá i mírné zvýšení počtu mikroregionálních center v roce 2021 (viz výsledky regionalizace níže, tabulka 3).

Uvedené agregátní charakteristiky geografické distribuce „bydlení a práce“ postihují vývojové tendence ve svém celku, ovšem zanedbávají vnitřní diferenciaci systému osídlení. Tabulka 1 zachycuje údaje o změnách v diferenciaci hierarchicky

Tab. 1 – Velikostní hierarchie středisek (1991–2021)

Kategorie (pořadí) středisek	Relativizované velikosti (1. středisko = 100)							
	Obyvatelstvo				Pracovní příležitosti			
	1991	2001	2011	2021	1991	2001	2011	2021
1.	100	100	100	100	100	100	100	100
2.–4.	82	82	75	88	84	70	69	66
5.–12.	64	65	59	73	67	62	57	56
13.–34.	91	93	81	94	92	79	69	61
Podíl na Česku v %								
1.–12.	29,0	28,3	28,4	27,3	34,2	36,1	35,5	38,5
1.–34.	39,7	38,9	38,3	36,2	46,7	48,4	46,4	49,1

Zdroj: Hampl, Gardavský, Kühnl (1987); Hampl (2005); Hampl, Marada (2015); SLDB (2011 a 2021)

Poznámka: Kategorie byly stanoveny podle velikostního pořadí středisek tak, aby byly zhruba rovnocenné z hlediska předpokladů pravidla velikostního pořadí. Pořadí se vztahují k příslušným rokům, takže se jedná o proměnlivé soubory. K roku 2011 a 2021 je hodnoceno obyvatelstvo podle tzv. obvyklého bydliště, zatímco ve starších letech bylo obyvatelstvo evidováno podle trvalého bydliště. Střediska byla v některých případech vymezena jako aglomerace – viz poznámky u tab. 4.

Tab. 2 – Velikostní hierarchie mikroregionů (2001–2021)

Kategorie (pořadí) mikroregionálních středisek	Relativizované velikosti kategorií (1. jednotka =100)		
	Populační velikost mikroregionů		
	2001	2011	2021
1.	100	100	100
2.–4.	108	94	88
5.–12.	88	77	83
13.–34.	133	117	111
Podíl na Česku (%)			
1.–34.	62,5	67,8	67,7

Zdroj: Hampl (2005); Hampl, Marada (2015); SLDB (2011 a 2021)

Poznámka: Jedná se o proměnlivé soubory středisek.

nejvyšších jednotek osídlení. Poslední dva řádky tabulky 1 potvrzují zmíněné zbrzdění koncentračních tendencí v posledním desetiletí, zároveň je zřejmé posílení nižších kategorií proti prvnímu centru. Došlo tedy ke snížení dominance prvního centra díky růstu podílu center na dalších místech. Konkrétně se jedná o krajská města a větší mikroregionální centra s významnými zaměstnavateli (12. středisko, Mladá Boleslav, má 68 tisíc obyvatel, poslední 34. středisko, dvoj-jaderné Kadaň+Kláštorec nad Ohří, má přes 30 tisíc obyvatel). Patrná je rovněž vysoká dynamika změn v posledním desetiletí, kdy došlo k posunům i o více než 10 procentních bodů, a to i u nejmenší sledované kategorie. Poněkud odlišná je situace v distribuci pracovních míst – jejich koncentrace do největších středisek pokračuje a zároveň opět posílila dominance pracovního významu prvního centra, tedy Prahy.

Je zřejmé, že ačkoliv se územní koncentrace bydlení i práce snížila a v posledním desetiletí tedy došlo ke konvergenci regionálních rozdílů, trvá trend vyšší koncentrace pracovních míst, která se soustřeďuje do nejvýznamnějších enter (viz zvýšení podílu pracovních míst v prvních 12, resp. 34 střediscích). To samozřejmě vyvolává potřebu mobility obyvatel, která se stává klíčovým procesem při formování funkčních/sociogeografických regionů uzavřených denními potřebami obyvatel.

Zatímco tabulka 1 obsahuje výsledky za regionální střediska, tabulka 2 prezentuje změny v hierarchizaci celých mikroregionů. Míra hierarchizace/diferenciace je opět komparována s teoretickým pravidlem o velikostním pořadí měst (původně např. Zipf 1949). Je patrné, že v souboru mikroregionů dochází v posledních desetiletích k prohlubování hierarchizace. Zejména regiony na 2. až 12. místě svojí populační velikostí nedosahují velikosti prvního, pražského mikroregionu. Dominance prvního centra (zároveň jediného makroregionálního) je v sídelní/regiónální hierarchii obvyklá a Česko není výjimkou. Růstová dynamika zesílila

po roce 1989 v podmínkách demokratického politického systému. Jak uvádí Hampl a Marada (2014, s. 414) v mikroregionální úrovni se zvýšil podíl pražského mikroregionu na populaci Česka ze 14,6 % v roce 2001 na 17,5 % v roce 2011 a v roce 2021 se tento podíl dále zvýšil na 18,8 %. K posílení došlo přesto, že Praha ztratila některá území na jihovýchodě svého mikroregionálního zázemí, kde se konstitoval nový samostatný mikroregion Světlá nad Sázavou. Územní ztráta však byla kompenzována zvýšením koncentrace obyvatel díky velké imigraci. Celkově je ale aktuální vnitřní diferenciací prvních 34. mikroregionů vyrovnanější nežli v předchozích desetiletích a zahrnuje obdobný podíl obyvatel. Potvrzuje se tak pravděpodobně nová stabilizace regionálního systému. Zároveň ovšem k roku 2021 došlo ke zvětšení rozdílu v populační velikosti největšího a nejmenšího mikroregionu (cca o 150 tisíc). Celkově tedy dochází k prohlubování hierarchizace a vývojová dynamika se posouvá mezi nejvyšší centra. Ta vytvářejí jakousi novou subhierarchii, jsou charakteristická vysokou vzájemnou konkurencí a postupně se vzdalují od nižších pater hierarchie. To je v souladu s obecnou vývojovou tendencí geografické organizace, dlouhodobě pozorovanou již od industriálního období.

5. Hlavní výsledky sociogeografické regionalizace 2021

5.1. Mikroregionální úroveň

Jak již bylo zmíněno, dle zvolené metodiky došlo v roce 2021 k zastavení poklesu počtu mikroregionů (tab. 3), a sice poprvé od roku 1970. Jejich počet v roce 2021 se zvýšil o tři s tím, že autonomie dvou mikroregionů zanikla (Dobruška a Litovel) a nových pět se ustavilo (Světlá nad Sázavou, Bílina, Kaplice, Slavičín a Frýdlant nad Ostravicí). Selektivní proces tedy pokračuje uvnitř souboru mikroregionů. Všechny nové mikroregiony měly mikroregionální statut již v minulosti, a změny tak dokládají především restart regionálních ekonomik. Zde je třeba připomenout, že regionalizačním kritériem je spád za prací a školami a minimální populační

Tab. 3 – Vývoj počtu středisek podle hierarchických kategorií (1991–2021)

Kategorie	Počty středisek				Kumulativní počty středisek			
	1991	2001	2011	2021	1991	2001	2011	2021
Makroregionální	1	1	1	1	1	1	1	1
Mezoregionální	11	11	11	12	12	12	12	13
Mikroregionální	136	132	119	121	148	144	131	134
Subregionální A	8	6	4	4	156	150	135	138
Subregionální B	14	15	14	11	170	165	149	149

Zdroj: Hampl (2005), Hampl, Marada (2015), tab. 5.

velikost 15 tisíc obyvatel. Výsledky jsou tak závislé na stavu trhu práce v rozhodný moment Sčítání i na změnách počtu přítomných obyvatel. Z trendů vnitřní migrace obyvatelstva je ovšem zřejmé, že dostatek pracovních příležitostí podporuje populační růst regionu. Pracovní význam středisek a dojíždka za prací jsou tedy základem sociogeografické regionalizace oprávněně. Jak bylo uvedeno výše, v distribuci pracovních míst došlo k mírné dekoncentraci, což koresponduje s posílením významu menších mikroregionálních center.

Po roce 1989 se regionální vývoj vrátil na „přirozenou“ vývojovou trajektorii a projevil se selektivní tendence: Silná regionální střediska přebírala regionální autonomii slabších středisek, jejichž zázemí pohlcovala. Tento vývoj byl patrný jak u hierarchicky nejvýše postavených center, tak na opačném konci hierarchie. V prvním případě se jednalo o pohlcování slabších středisek zázemím nejvýznamnějších center metropolitního charakteru (zejm. okolí Prahy a Brna; případ Dobříše nebo Ivančic), ve druhém docházelo ke ztrátě autonomie nejslabších středisek s charakterem venkovských městysů (typu Proseč nebo Vítkov). Zřejmý je vývoj ve tvaru logistické křivky: V letech 1991–2001 došlo pouze k mírnému snížení počtu středisek v důsledku setrvačnosti starého politického režimu a stavu bytového trhu (vysoké ceny a regulace nájmu prakticky zamezily stěhování). Desetiletí 2001 až 2011 charakterizuje razantní zúžení souboru mikroregionálních středisek, které lze přisuzovat plnému projevení dopadů ekonomické transformace (jakkoliv razanci změn mohla podpořit změna evidence obyvatel na obvykle přítomné). Poslední intercenzální období (2011–2021) vykazuje zmínění selektivního procesu a můžeme usuzovat na dosažení nové „rovnováhy“ regionálního systému.

Rada mikroregionů vykázala územní i populační expanzi, jakkoli je nezbytné regionální velikost posuzovat opatrně – okrajové obce zázemí často spádově oscilují a jsou typické vícesměrnou vyjíždkou. Největší růstové posuny se týkají ekonomicky úspěšných regionů středních Čech (např. Mladoboleslavsko, Kolínsko, Mělnicko, ale také Čáslavsko), východních Čech (Jičínsko, Rychnovsko, Vysokomýtsko – všechny pravděpodobně díky specializaci na dopravní strojírenství). Na Moravě nejvíce rostly mikroregiony Olomouce, Hranic a Boskovic. Největší propady naopak sledujeme v širším územní působnosti Prahy (Roudnicko, Teplicko, Berounsko), ale také v případě mikroregionů Vrchlabí, Českého Krumlova (osamostatnění Kaplicka), Přerova nebo Nového Jičína (zde ve prospěch Ostravy a Hranic). Možnost dalších vývojových srovnání dává přehled hlavních parametrů mikroregionů v tabulce 4 a obrázku 1.

5.2. Mezoregionální úroveň

Další obecnou tendencí regionálního vývoje je posun klíčové regionální polarizace na vyšší regionální úroveň, tj. z úrovně mikroregionální na mezoregionální.

Zde probíhají v posledních obdobích nejvýraznější změny. V mezuregionálním vymezení se tyto tendence projeví již v roce 2011 narušením tradičního severočeského mezoregionu a novou reorientací Chomutovska na nejsilnější z „mezo-center“, na Prahu. Podle metodiky M. Hampla je mezi lety 2011 a 2021 hlavní změnou dosažení mezuregionálního významu Jihlavou, která rozšiřuje soubor mezuregionálních středisek na celkových třináct. Argumentace pro její zařazení byla uvedena výše, v metodické podkapitole. Zopakujme, že dynamické posílení významu Jihlavy, která se za posledních 30 let etablovala jako středisko přesahující svým významem vlastní mikroregion a v současnosti si podřizuje mikroregiony ve svém okolí, byl významně podmíněn udělením statutu krajského města. Ačkoliv toto rozhodnutí bylo v roce 2000 poměrně kontroverzním krokem, ukazuje se, jak administrativní funkce může úspěšně ovlivnit regionální vývoj. Vznik 13. mezuregionálního centra do jisté míry stabilizuje situaci regionů na rozhraní působnosti největších center státu – Prahy a Brna – a zároveň relativně oslabuje jejich mezuregionální působnost. Je pravděpodobné, že kombinace pracovní atraktivity Jihlavy a dopravních nákladů v kontrastu s dlouhodobě konkurenčním Brnem či Prahou je již výhodnější pro Jihlavu. Je třeba dodat, že zatímco Žďársko a Velkomeziříčsko má jasnou silnější orientaci na Brno, mikroregion Třebíče spádově k Jihlavě s menší převahou. Jiný je ovšem pohled přes počty spádových obcí a přes celkový počet dojíždějících obyvatel (názorně to ukazuje obrázek 2 níže). Podobný je případ Pelhřimova a Humpolce, kde Jihlavě konkuruje, samozřejmě, Praha. V jejich případě bylo rozhodnutí přiřadit je do jihlavského mezoregionu podpořeno také přítomností silné vzájemné mikroregionální vazby.

Z mezuregionálních středisek se nejvíce propadají Karlovy Vary, které trpí řadou strukturálních problémů (nižší kvalita lidského kapitálu po poválečném dosídlení, dědictví těžebního průmyslu aj.), ale i odlehlou polohou od vnitrostátních center a rychlostní dopravní infrastruktury. Blízkost vyspělého Německa se neprojevuje jen zdánlivě – pozitivně zlepšuje stav zaměstnanosti v regionu díky tzv. pendlerství (do zahraničí vyjíždí pracovat nejvíce lidé ze všech krajů Česka – přes 11 tisíc osob). Mezi lety 1991–2021 se mezoregion Karlových Varů zmenšil o cca 35 tisíc obyvatel, přitom se zmenšovalo i samo střediskové město. Karlovy Vary postrádají rovněž další znaky „mezocentra“, jak je zmiňovali původní autoři regionalizace z roku 1978 – chybějí specializované zdravotnické služby, divadlo se stálým souborem, vysoká škola ad. Město, které poněkud klame svojí image, je do budoucna patrně jednou z klíčových výzev regionální politiky státu. Řada podobných důvodů stojí za oslabováním Ústí nad Labem, které je „vysáváno“ relativně blízkým metropolitním územím Prahy.

Jak bylo uvedeno v metodické části, v případě oscilace mikroregionálního střediska byl jako druhé kritérium pro přiřazení k mezuregionálnímu centru stanoven počet spádových obyvatel z mikroregionu jako celku. To vedlo k zanedbání některých silných mikroregionálních vazeb. Příkladem jsou trojice středisek

Tab. 4 – Sociogeografická regionalizace 2021 – základní charakteristiky mikroregionů

Středisko regionu	Počet obyvatelstva v tisících						Komplexní význam	Nadřazené středisko 2011	Nadřazené středisko 2021
	Mikroregionu			Maximálního regionu					
	2001	2011	2021	2001	2011	2021			
Praha	1 492,5	1 825,4	1 976,7	10 230,1	10 436,6	10 524,2	1 564,2	-	-
Benešov	51,1	40,9	42,9	75,1	40,9	66,8	19,4	Praha	Praha
Vlašim	24,0	23,5	23,9	24,0	23,5	23,9	11,0	Praha	Benešov
Beroun*	41,7	42,3	31,9	41,7	42,3	31,9	26,9	Praha	Praha
Hořovice	28,1	24,4	24,8	28,1	24,4	24,8	9,2	Praha	Praha
Kladno	106,5	110,5	103,9	106,5	110,5	103,9	62,9	Praha	Praha
Slaný	30,5	29,8	28,6	30,5	29,8	28,6	17,0	Praha	Praha
Kolín*	60,4	61,3	74,1	60,4	122,4	146,2	42,0	Praha	Praha
Kutná Hora	35,3	33,1	34,5	67,9	61,1	72,1	21,4	Kolín	Kolín
Čáslav	32,6	28,0	37,6	32,6	28,0	37,6	10,3	Kutná Hora	Kutná Hora
Mělník	35,9	34,6	44,7	35,9	34,6	44,7	19,0	Praha	Praha
Mladá Boleslav*	124,8	131,3	150,6	124,8	131,3	150,6	83,3	Praha	Praha
Nymburk	27,3	29,4	27,8	27,3	29,4	27,8	17,0	Praha	Praha
Poděbrady	28,8	30,2	29,1	28,8	30,2	29,1	13,0	Praha	Praha
Příbram	71,9	74,7	71,6	71,9	74,7	71,6	32,2	Praha	Praha
Sedlčany	20,9	20,7	20,5	20,9	20,7	20,5	7,0	Praha	Praha
Rakovník	42,8	45,0	44,8	42,8	45,0	44,8	18,8	Praha	Praha
České Budějovice*	231,5	243,1	249,1	315,9	370,8	377,0	123,7	Praha	Praha
Český Krumlov	35,0	35,1	26,7	35,0	35,1	26,7	15,0	České Budějovice	České Budějovice
Kaplice	-	-	15,4	-	-	15,4	8,3	-	České Budějovice
Jindřichův Hradec	50,1	46,0	44,5	50,1	46,0	44,5	22,1	České Budějovice	České Budějovice
Dačice	25,7	24,6	27,4	25,7	24,6	27,4	8,5	Jihlava	Jihlava
Třeboň	21,5	20,7	15,3	21,5	20,7	15,3	8,2	České Budějovice	České Budějovice
Písek	50,5	50,8	54,1	67,7	67,5	69,6	31,3	Praha	Praha
Milevsko	17,2	16,7	15,5	17,2	16,7	15,5	7,8	Písek	Písek
Prachatic	27,9	26,0	25,9	27,9	26,0	25,9	11,5	České Budějovice	České Budějovice
Vimperk	17,8	17,3	17,3	17,8	17,3	17,3	7,5	Strakonice	Strakonice

Středisko regionu	Počet obyvatelstva v tisících						Komplexní význam	Nadřazené středisko 2011	Nadřazené středisko 2021
	Mikroregionu			Maximálního regionu					
	2001	2011	2021	2001	2011	2021			
Strakonice	57,3	55,6	54,2	94,0	88,8	86,8	24,4	Praha	Praha
	18,9	15,9	15,3	18,9	15,9	15,3	7,8	Strakonice	Strakonice
	95,3	94,9	94,1	95,3	94,9	94,1	40,7	Praha	Praha
	314,9	347,8	363,8	528,3	560,4	569,0	202,5	Praha	Praha
	48,4	46,5	45,3	48,4	46,5	45,3	13,2	Plzeň	Plzeň
	54,0	54,8	52,2	76,3	75,5	72,7	25,1	Plzeň	Plzeň
	22,3	20,8	20,5	22,3	20,8	20,5	10,2	Klatovy	Klatovy
	38,4	39,7	32,9	38,4	39,7	32,9	14,6	Plzeň	Plzeň
	32,9	35,0	38,8	32,9	35,0	38,8	13,1	Plzeň	Plzeň
	17,4	15,9	15,4	17,4	15,9	15,4	8,4	Plzeň	Plzeň
	115,9	113,1	105,1	307,1	291,3	272,8	47,3	Praha	Praha
	22,9	24,1	23,5	22,9	24,1	23,5	14,8	Karlovy Vary	Karlovy Vary
	65,5	65,6	69,6	93,9	92,2	92,5	30,7	Karlovy Vary	Karlovy Vary
	28,4	26,7	22,9	28,4	26,7	22,9	13,5	Cheb	Cheb
	74,4	62,0	51,9	74,4	62,0	51,9	25,7	Karlovy Vary	Karlovy Vary
	120,4	121,0	117,6	639,1	321,6	331,4	93,0	Praha	Praha
	78,9	75,1	71,4	78,9	75,1	71,4	42,7	Ústí nad Labem	Ústí nad Labem
	53,1	52,4	50,3	53,1	52,4	50,3	22,0	Praha	Praha
	86,1	80,1	78,3	125,0	122,5	119,6	53,1	Praha	Praha
38,9	42,4	41,3	38,9	42,4	41,3	32,1	Chomutov	Chomutov	
44,6	45,6	45,8	71,0	71,5	72,9	22,1	Praha	Praha	
26,4	25,9	27,1	26,4	25,9	27,1	12,0	Litoměřice	Litoměřice	
42,2	41,4	29,6	42,2	41,4	29,6	11,6	Praha	Praha	
43,0	42,8	41,8	43,0	42,8	41,8	18,1	Praha	Praha	
15,8	16,5	16,3	15,8	16,5	16,3	5,9	Žatec	Žatec	
26,6	25,7	25,6	42,4	42,3	41,9	18,4	Praha	Praha	
76,4	74,3	71,3	116,6	112,2	105,9	52,2	Praha	Praha	
40,2	37,8	34,6	40,2	37,8	34,6	22,2	Most	Most	

Středisko regionu	Počet obyvatelstva v tisících						Komplexní význam	Nadřazené středisko 2011	Nadřazené středisko 2021
	Mikroregionu			Maximálního regionu					
	2001	2011	2021	2001	2011	2021			
Teplíce*	104,6	125,5	103,3	127,2	125,5	122,5	56,5	Ústí nad Labem	Ústí nad Labem
Bílina	-	-	19,2	-	-	19,2	14,6	-	Teplíce
Liberec*	134,3	170,8	178,4	303,0	305,8	312,6	116,6	Praha	Praha
Česká Lípa	74,6	92,5	86,2	100,5	92,5	86,2	36,8	Praha	Praha
Jablonec nad Nisou	70,0	84,5	77,4	87,7	84,5	77,4	42,3	Liberec	Liberec
Semily	24,9	16,8	17,1	24,9	16,8	17,1	7,5	Turnov	Turnov
Jilemnice	19,6	21,5	19,5	19,6	21,5	19,5	6,3	Vrchlabí	Vrchlabí
Turnov	31,8	33,7	39,8	56,7	50,5	56,9	17,3	Liberec	Liberec
Hradec Králové	162,9	184,9	186,4	464,8	398,1	462,4	113,1	Praha	Praha
Nový Bydžov	15,6	16,0	15,9	15,6	16,0	15,9	7,4	Hradec Králové	Hradec Králové
Jičín	36,2	67,3	64,2	55,4	67,3	64,2	20,1	Praha	Praha
Náchod	65,9	93,0	91,6	99,5	93,0	91,6	20,7	Hradec Králové	Hradec Králové
Jaroměř	18,0	17,6	17,4	18,0	17,6	17,4	11,3	Hradec Králové	Hradec Králové
Rychnov nad Kněžnou	47,1	44,9	60,8	47,1	44,9	60,8	13,6	Hradec Králové	Hradec Králové
Dobruška	17,6	16,0	-	17,6	16,0	-	-	Hradec Králové	Hradec Králové
Trutnov	60,2	61,8	65,1	86,9	61,8	65,1	32,0	Praha	Hradec Králové
Dvůr Králové nad Labem	26,7	25,7	25,2	26,7	25,7	25,2	14,7	Hradec Králové	Hradec Králové
Vrchlabí	33,4	31,5	20,2	53,0	53,0	39,7	13,2	Praha	Praha
Pardubice*	137,8	162,3	161,0	419,3	428,4	439,5	109,6	Praha	Praha
Přelouč	19,9	20,8	18,9	19,9	20,8	18,9	10,3	Pardubice	Pardubice
Chrudim	74,0	57,1	52,7	94,3	76,5	70,6	25,0	Pardubice	Pardubice
Hlinsko	20,3	19,3	17,9	20,3	19,3	17,9	9,2	Chrudim	Chrudim
Svitavy	32,6	31,1	30,1	72,8	76,7	46,8	18,3	Brno	Brno
Litomyšl	23,3	26,2	24,9	23,3	26,2	45,4	13,5	Pardubice	Pardubice
Moravská Třebová	18,3	24,3	16,7	18,3	24,3	16,7	9,8	Svitavy	Svitavy
Polička	21,9	21,3	20,5	21,9	21,3	20,5	9,8	Svitavy	Litomyšl
Ústí nad Orlicí + Česká Třebová	48,8	44,4	42,8	167,3	107,0	103,5	29,8	Pardubice	Pardubice
Laňškroun	23,5	24,7	23,7	23,5	24,7	23,7	12,7	Ústí nad Orlicí + Česká Třebová	Ústí nad Orlicí + Česká Třebová

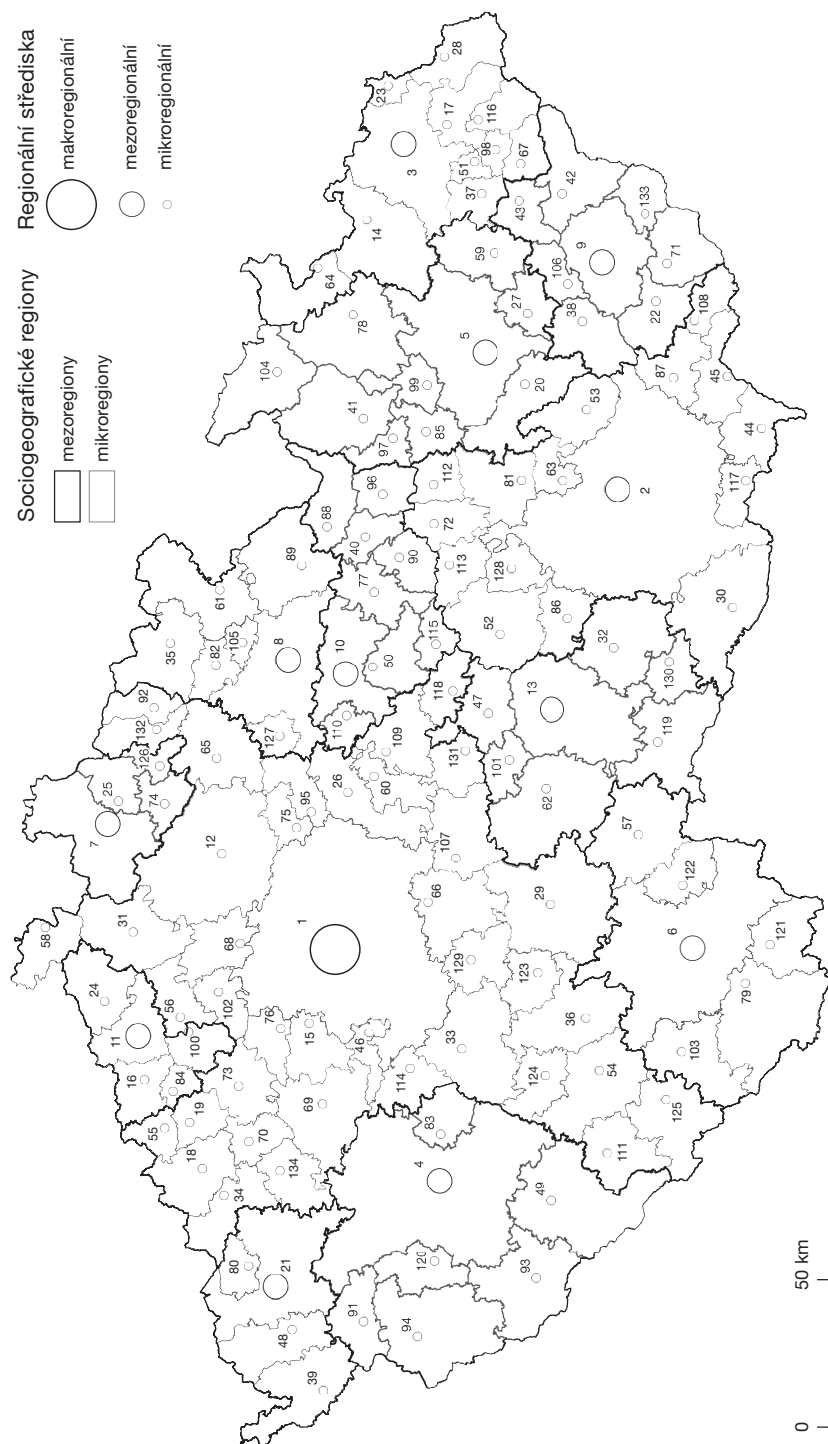
Středisko regionu	Počet obyvatelstva v tisících						Komplexní význam	Nadřazené středisko 2011	Nadřazené středisko 2021
	Mikroregionu			Maximálního regionu					
	2001	2011	2021	2001	2011	2021			
Vysoké Mýto	33,0	35,6	40,0	33,0	35,6	40,0	16,2	Pardubice	Pardubice
Žamberk+ Letohrad	38,7	37,8	37,0	38,7	37,8	37,0	13,7	Ústí nad Orlicí + Česká Třebová	Ústí nad Orlicí + Česká Třebová
Jihlava	113,0	119,7	115,3	138,7	221,8	384,2	67,5	Praha	Praha
Havlíčkův Brod	73,6	56,2	45,0	94,1	77,5	84,4	26,7	Jihlava	Jihlava
Chotěboř	20,5	21,3	19,4	20,5	21,3	19,4	8,6	Havlíčkův Brod	Havlíčkův Brod
Světlá nad Sázavou	-	-	20,0	-	-	20,0	6,5		Havlíčkův Brod
Pelhřimov	56,5	53,3	52,9	72,9	71,9	71,5	20,4	Praha	Jihlava
Humpolec	16,4	18,5	18,6	16,4	18,5	18,6	11,9	Pelhřimov	Pelhřimov
Třebíč	76,4	72,6	69,8	93,4	89,5	85,6	32,4	Brno	Jihlava
Moravské Budějovice	17,0	16,8	15,8	17,0	16,8	15,8	7,0	Třebíč	Třebíč
Žďár nad Sázavou	63,6	62,8	60,7	63,6	62,8	60,7	24,5	Brno	Brno
Bystřice nad Pernštejnem	18,9	17,1	17,5	18,9	17,1	17,5	7,4	Brno	Brno
Velké Meziříčí	26,4	26,0	26,4	26,4	26,0	26,4	14,1	Brno	Brno
Brno	687,6	771,5	800,2	1402,2	2587,4	2574,1	484,7	Praha	Praha
Blansko	41,1	37,1	38,4	41,1	37,1	38,4	20,3	Brno	Brno
Boskovice	54,2	40,8	50,3	54,2	40,8	50,3	14,8	Brno	Brno
Břeclav*	66,0	57,4	56,4	66,0	57,4	56,4	28,1	Brno	Brno
Mikulov	17,3	18,9	19,7	17,3	18,9	19,7	8,8	Brno	Brno
Hodonín	76,3	68,9	70,4	76,3	68,9	70,4	27,7	Brno	Brno
Kyjov	45,7	47,5	45,3	45,7	47,5	45,3	14,1	Brno	Brno
Veselí nad Moravou*	38,4	27,5	25,6	38,4	27,5	25,6	10,6	Uherské Hradiště	Uherské Hradiště
Vyškov	43,6	43,5	43,2	43,6	43,5	43,2	24,4	Brno	Brno
Znojmo*	78,6	76,9	79,7	78,6	76,9	79,7	38,2	Brno	Brno
Olomouc	196,4	204,6	229,4	636,2	619,4	621,8	130,9	Brno	Brno
Litovel	15,6	15,4	-	15,6	15,4	-		Olomouc	Olomouc
Uničov	23,1	22,3	23,4	23,1	22,3	23,4	12,3	Olomouc	Olomouc
Jeseník	42,3	38,8	35,5	42,3	38,8	35,5	11,5	Olomouc	Olomouc
Prostějov*	106,8	99,2	99,4	106,8	99,2	99,4	49,4	Olomouc	Olomouc

Středisko regionu	Počet obyvatelstva v tisících						Komplexní význam	Nadřazené středisko 2011	Nadřazené středisko 2021
	Mikroregionu			Maximálního regionu					
	2001	2011	2021	2001	2011	2021			
Přerov	88,5	81,6	63,5	123,5	115,9	63,5	41,5	Olomouc	Olomouc
Hranice	35,0	34,3	53,0	35,0	34,3	53,0	21,9	Přerov	Olomouc
Šumperk	74,4	73,5	68,2	103,4	98,3	93,5	29,6	Olomouc	Olomouc
Mohelnice	25,1	24,9	24,2	25,1	24,9	24,2	14,1	Olomouc	Olomouc
Zábřeh	29,0	24,9	25,3	29,0	24,9	25,3	12,6	Šumperk	Mohelnice
Zlín*	189,9	200,1	170,5	562,2	533,4	517,5	110,8	Brno	Brno
Slavičín	-	-	26,0			26,0	6,0		Zlín
Kroměříž	72,8	71,0	69,0	109,5	71,0	69,0	30,8	Zlín	Zlín
Holešov	19,3	33,7	33,1	19,3	33,7	33,1	11,2	Zlín	Zlín
Uherské Hradiště*	89,0	88,1	81,9	178,6	164,7	157,5	45,5	Zlín	Zlín
Uherský Brod	51,2	49,1	50,0	51,2	49,1	50,0	18,3	Uherské Hradiště	Uherské Hradiště
Vsetín	68,6	63,9	61,5	68,6	63,9	61,5	29,2	Zlín	Zlín
Rožnov pod Radhoštěm	36,4	34,8	34,1	36,4	34,8	34,1	19,1	Valašské Meziříčí	Valašské Meziříčí
Valašské Meziříčí	41,2	44,6	45,6	77,6	79,4	79,7	28,2	Ostrava	Brno
Ostrava*	604,2	587,9	574,8	1340,1	1283,1	1150,5	377,9	Praha	Praha
Bruntál	54,7	49,8	46,5	54,7	49,8	46,5	15,2	Ostrava	Krnov/Opava
Krnov	42,9	39,9	37,5	42,9	39,9	84,0	20,2	Opava	Opava
Frýdek-Místek*	95,9	106,8	92,5	112,8	106,8	108,8	53,8	Ostrava	Ostrava
Frýdlant nad Ostravicí	-	-	16,3			16,3	8,8		Frýdek-Místek
Třinec	78,9	103,4	98,9	78,9	103,4	98,9	41,1	Ostrava	Ostrava
Karviná*	107,7	69,3	60,3	107,7	69,3	60,3	45,2	Ostrava	Ostrava
Nový Jičín*	107,2	65,4	45,4	126,7	122,8	103,8	31,0	Ostrava	Ostrava
Frenštát pod Radhoštěm	19,4	20,9	21,3	19,4	20,9	21,3	12,5	Kopřivnice	Kopřivnice
Kopřivnice*	-	36,4	37,1	-	57,4	58,4	24,7	Nový Jičín	Nový Jičín
Opava	134,6	123,7	119,8	177,5	163,7	203,8	63,5	Ostrava	Ostrava

Subregiony A v roce 2021		Počet obyvatel v tisících			Úroveň autonomie		Nadřazené centrum		
		2001	2011	2021	2001	2011	2001	2011	2011
Brandýs nad Labem-Stará Boleslav		21,4	20,9	23,1	mikroregion	Subregion A	Praha	Praha	Praha
Aš		17,0	17,0	15,0	subregion A	Subregion A	Cheb	Cheb	Cheb
Šternberk		18,0	17,8	17,3	subregion A	Subregion A	Olomouc	Olomouc	Olomouc
Český Těšín		-	-	25,8	kritéria nesplněna	kritéria nesplněna	-	-	-
Subregiony B v roce 2021									
Soběslav		12,8	-	13,1	subregion B	kritéria nesplněna	Tábor	-	-
Bor (u Tachova)		-	-	11,8	kritéria nesplněna	kritéria nesplněna	-	-	-
Hořice		17,2	-	13,5	mikroregion	kritéria nesplněna	Hradec Králové	-	-
Broumov		18,3	14,1	14,9	mikroregion	subregion B	Náchod	Náchod	Náchod
Dobruška		17,6	16,0	14,1	mikroregion	mikroregion	Hradec Králové	Hradec Králové	Hradec Králové
Hustopeče		14,7	12,6	13,1	subregion B	subregion B	Brno	Brno	Brno
Strážnice		-	-	10,6	kritéria nesplněna	kritéria nesplněna	-	-	-
Moravský Krumlov		14,3	-	13,8	subregion B	kritéria nesplněna	Brno	-	-
Velká Bíteš		11,1	-	10,6	subregion B	kritéria nesplněna	Brno	-	-
Bystřice pod Hostýnem		17,3	-	13,5	mikroregion	kritéria nesplněna	Kroměříž	-	-
Vítkov		12,1	-	10,4	subregion B	kritéria nesplněna	Opava	-	-

Poznámky: Střediska označena * byla vymezena jako aglomerace (obdobně jako k roku 2001 a 2011), konkrétně: Beroun + Králův Dvůr; Kolín + Ověčany; Mladá Boleslav + Komoňov; České Budějovice + Dobrá Voda u Českých Budějovic; Tábor + Sezimovo Ústí; Plzeň + Lhota + Malesice; Mariánské Lázně + Velká Hleďsebe; Sokolov + Březová + Dolní Rychkov + Svata; Chomutov + Jirkov; Teplice + Dubí + Novosedlice + Proboštov; Ústí nad Labem + Trmice; Tanvald + Desná; Liberec + Stráž nad Nisou; Pardubice + Rybitví + Staré Hradiště; Břeclav + Ládna; Veselí nad Moravou + Vnorovy; Znojmo + Dobruška + Sedlešovice; Prostějov + Držovice; Uherské Hradiště + Kunovice + Staré Město u Uherského Hradiště; Zlín + Otrokovice + Želechovice nad Dřevnicí; Frydek-Místek + Staré Město + Svadnova; Karviná + Stonava; Nový Jičín + Kunín + Libhošť + Šenov u Nového Jičína; Kopřivnice + Štramberk; Ostrava + Havířov + Petřvald + Šenov + Vratimov.

Zdroj: Hampl (2005), Hampl, Marada (2015), SLDB 2021, www.scitani.cz

Obr. 1 – Sociogeografická regionalizace Česka (2021). Číslo u středisek označuje jejich pořadí podle komplexního významu, který je váženým průměrem dvojnásobku podílu středisek na pracovních příležitostech a dvojnásobku podílu na obyvatelstvu Česka. Zdroj: SLDB 2021.

Litomyšl – Svitavy – Polička a Valašské Meziříčí – Vsetín – Rožnov pod Radhoštěm. Zde jsou hranice pardubického a brněnského mezoregionu, resp. mezoregionu zlínského a ostravského neostře a trhají silné mikroregionální vazby mezi středisky. Regiony Žamberka + Letohradu, Litomyšle a Lanškrouna navíc spadají nejsilněji přímo na Prahu. V zájmu územní celistvosti ale byly podřízeny Pardubicím.

Bruntálsko vykazuje primární spád k Olomouci, nicméně nejsilnější mikroregionální vztahy má ke Krnovu a Opavě. Jesenicko dlouhodobě vykazovalo nejsilnější „mezoregionální“ dojížděkovou vazbu na Prahu, v posledním sčítání již převládá vztah k Olomouci.

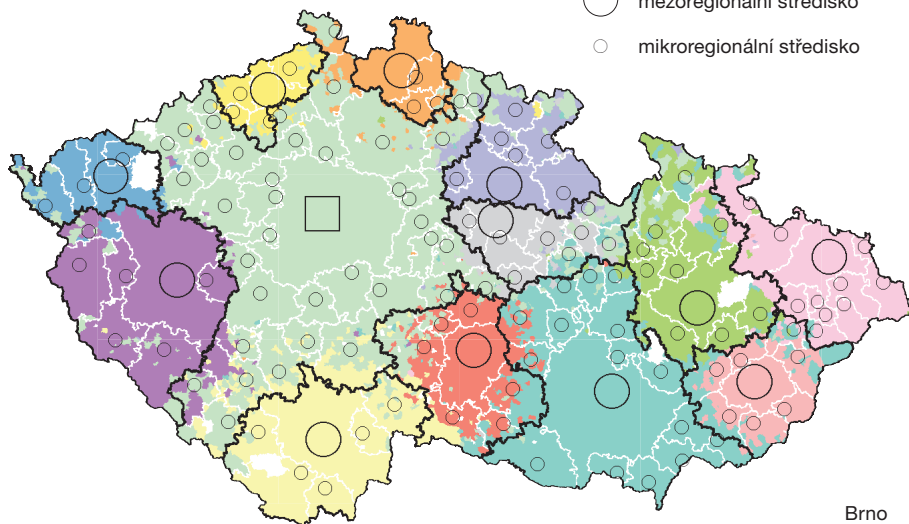
Rozšíření souboru mezoregionálních středisek o Jihlavu otevřelo otázku, zda je relevantní držet se zavedené metodiky. Autoři článku proto testovali spádovosti do mezoregionálních center za jednotlivé obce a za mikroregion jako celek. Druhý uvedený ukazatel byl nakonec stanoven jako doplňující kritérium pro podřízení mikroregionů mezoregionálním centrům. Srovnání uvedených variant na obrázku 2 ukazuje, že v nejobecnější úrovni je zavedená metoda regionalizace M. Hampla funkční metodou: V obecné úrovni stále platí, že se obce mikroregionu chovají podobně jako jeho centrum. Např. v jižních Čechách ovšem vidíme, že dojíždka do Českých Budějovic mírně přesahuje mezoregionální hranici. Naopak v případě Jihlavy je patrné, že její mezoregion zahrnuje na všech stranách shluky obcí spadujících primárně do jiných mezoregionálních středisek (nejviditelněji na Prahu a Brno). Obě mapy zároveň výrazně ukazují na již zmiňovanou situaci na východě pardubického mezoregionu.

Samostatnou diskusní otázkou je otázka relevance vymezování mezoregionů, ve smyslu toho, jaké prostorové vztahy mezoregion reprezentuje. U center vyšších

Obr. 1 – Sociogeografická regionalizace Česka (2021). Seznam středisek v mapě podle komplexního významu: 1 – Praha, 2 – Brno, 3 – Ostrava*, 4 – Plzeň*, 5 – Olomouc, 6 – České Budějovice*, 7 – Liberec*, 8 – Hradec Králové, 9 – Zlín*, 10 – Pardubice*, 11 – Ústí nad Labem*, 12 – Mladá Boleslav*, 13 – Jihlava, 14 – Opava, 15 – Kladno, 16 – Teplice*, 17 – Frýdek-Místek*, 18 – Chomutov*, 19 – Most, 20 – Prostějov*, 21 – Karlovy Vary, 22 – Uherské Hradiště*, 23 – Karviná*, 24 – Děčín, 25 – Jablonec nad Nisou, 26 – Kolín*, 27 – Přerov, 28 – Třinec, 29 – Tábor*, 30 – Znojmo*, 31 – Česká Lípa, 32 – Třebíč, 33 – Příbram, 34 – Kadaň+Klášteřec nad Ohří, 35 – Trutnov, 36 – Písek, 37 – Nový Jičín*, 38 – Kroměříž, 39 – Cheb, 40 – Ústí nad Orlicí+Česká Třebová, 41 – Šumperk, 42 – Vsetín, 43 – Valašské Meziříčí, 44 – Břeclav*, 45 – Hodonín, 46 – Beroun*, 47 – Havlíčkův Brod, 48 – Sokolov*, 49 – Klatovy, 50 – Chrudim, 51 – Kopřivnice*, 52 – Žďár nad Sázavou, 53 – Vyškov, 54 – Strakonice, 55 – Litvínov, 56 – Litoměřice, 57 – Jindřichův Hradec, 58 – Rumburk+Varnsdorf, 59 – Hranice, 60 – Kutná Hora, 61 – Náchod, 62 – Pelhřimov, 63 – Blansko, 64 – Krnov, 65 – Jičín, 66 – Benešov, 67 – Rožnov pod Radhoštěm, 68 – Mělník, 69 – Rakovník, 70 – Žatec, 71 – Uherský Brod, 72 – Svitavy, 73 – Louny, 74 – Turnov, 75 – Nymburk, 76 – Slaný, 77 – Vysoké Mýto, 78 – Bruntál, 79 – Český Krumlov, 80 – Ostrov, 81 – Boskovice, 82 – Dvůr Králové nad Labem, 83 – Rokycany, 84 – Bílina, 85 – Mohelnice, 86 – Velké Meziříčí, 87 – Kyjov, 88 – Žamberk+Letohrad, 89 – Rychnov nad Kněžnou, 90 – Litomyšl, 91 – Mariánské Lázně*, 92 – Vrchlabí, 93 – Domažlice, 94 – Tachov, 95 – Poděbrady, 96 – Lanškroun, 97 – Zábřeh, 98 – Fréštát pod Radhoštěm, 99 – Uničov, 100 – Lovosice, 101 – Humpolec, 102 – Roudnice nad Labem, 103 – Prachatice, 104 – Jeseník, 105 – Jaroměř, 106 – Holešov, 107 – Vlašim, 108 – Veselí nad Moravou*, 109 – Čáslav, 110 – Přelouč, 111 – Sušice, 112 – Moravská Třebová, 113 – Polička, 114 – Hořovice, 115 – Hlinsko, 116 – Frýdlant nad Ostravicí, 117 – Mikulov, 118 – Chotěboř, 119 – Dačice, 120 – Stříbro, 121 – Kaplice, 122 – Třeboň, 123 – Milevsko, 124 – Blatná, 125 – Vimperk, 126 – Semily, 127 – Nový Bydžov, 128 – Bystřice nad Pernštejnem, 129 – Sedlčany, 130 – Moravské Budějovice, 131 – Světlá nad Sázavou, 132 – Jilemnice, 133 – Slavičín, 134 – Podbořany.

**Obce podle hlavního cíle dojížd'ky
do mezuregionálních středisek**

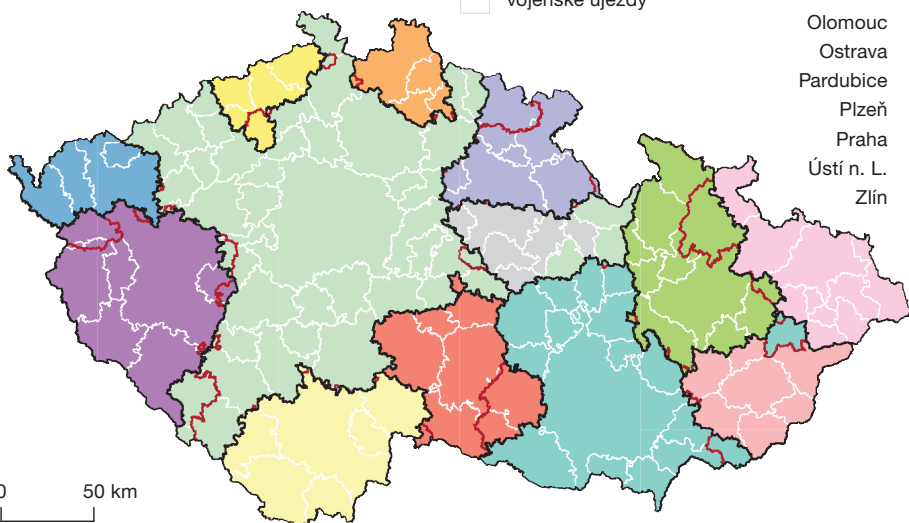
- makroregionální středisko (Praha)
- mezuregionální středisko
- mikroregionální středisko

**Mikroregiony podle souhrnné
převládající dojížd'ky
do mezuregionálních středisek**

- 2021
- 2011
- hranice mezuregionů
- hranice mikroregionů
- vojenské újezdy

- Brno
- České Budějovice
- Hradec Králové
- Jihlava
- Karlovy Vary
- Liberec
- Olomouc
- Ostrava
- Pardubice
- Plzeň
- Praha
- Ústí n. L.
- Zlín

Obr. 2 – Vyjíždka do mezuregionálních center v kontextu vymezení mezuregionů 2011–2021. Zdroj: Hampl, Marada (2015); SLDB 2021, vlastní úpravy.

řádů můžeme předpokládat specializovanější funkce, které poskytují nad rámec vlastního funkčního mikroregionu. Tyto procesy ovšem nemají reprezentaci v dojížděkových datech z národních cenů a nelze je dostatečně nahradit ani zbytkovými daty mobilních operátorů. Alternativou může být regionalizace na základě nepravidelné a občasné mobility bez znalosti přesného účelu cest anebo využití údajů o rezidenční mobilitě. Vypovídající by byly také obchodní vazby a výrobní kooperace, což uplatňují například Taylor a Derudder (2016) ve svém síťovém (nikoliv regionalizačním) přístupu ke studiu nadnárodních sídelních systémů. Takový přístup je nicméně nad rámec tohoto článku.

6. Závěr

Provedená sociogeografická regionalizace přinesla řadu důležitých poznatků o regionálním systému Česka. Před jejich shrnutím je nezbytné připomenout inhereční limity zvolené metodiky. Především jde o nedostatky plynoucí z kvality použitých cenálních dat – jejich evidence proběhla v období pandemie Covid-19 s mimořádnými dopady na fungování ekonomiky i mobilitu. Data tedy nezachycují současný stav systému, po změnách proběhlých po odeznění pandemie (lze např. předpokládat zvýšení významu občasné dojížděky do zaměstnání). Statistiky ČSÚ ukazují, že i v období po skončení pandemie je možnost práce na dálku poměrně častým jevem (pravidelnou vyjížděku méně než 1× týdně, popř. nepravidelnou vyjížděku za prací mimo obec obvyklého pobytu vykazalo 5,2 % vyjíždějících).

Český regionální systém pravděpodobně dospěl do stádia nové rovnováhy. Dokládá to zastavení dlouhodobého trendu poklesu počtu mikroregionálních center, zmírnění územní koncentrace obyvatel a pracovních příležitostí a sblížení jejich úrovně. Tím je naznačen větší soulad v distribuci práce a bydlení, který ovšem vyžaduje podrobnější zkoumání. Zásadnější změny jsou patrné na mezo-regionální úrovni, kde došlo k dalšímu posílení pracovního významu nejsilnějších center s dominantní Prahou, a to ačkoliv se jejich podíl na obyvatelstvu systému zásadně nezměnil. Součástí tohoto trendu je ustavení Jihlavy jako mezoregionálního střediska. Na čelní místa sídelní hierarchie je dostávají také nejúspěšnější mikroregionální střediska a odsouvají níže centra tradičně vnímaná jako mezo-regionální (zejména Karlovy Vary, ale i Ústí nad Labem). Diskutované změny jsou dokladem, že se hlavní rozvojová dynamika regionálního systému posouvá na mezo-regionální řád. Hierarchicky nejvýznamnější centra si utvářejí vnitřně silně integrované systémy středisek a tato polynodální jádra se stávají základem nové polarizace území typu metropolitní areál versus „nemetropolitní venkov“. Hierarchie těchto úspěšných metropolitních prostorů vytváří subsystém, jehož vývojová dynamika se propisuje do rozvoje podřízených, polohově blízkých sídel. Nejvýznamnější centra jsou zároveň zapojena do nadnárodních hierarchických

soustav, které dále sytí jejich rozvojovou dynamiku (k soustavě tzv. světových měst např. „klasičtí“ autoři Taylor, Deruder 2016).

Posuny rozvojové dynamiky na vyšší regionální řády bude z nadnárodní úrovně stále více podporovat prohlubující se evropská integrace (např. přijetím Eura). Nejsilnější česká centra, jako určující prvky sídelního/regionálního systému, je třeba kvalitně dopravně napojit na okrajové regiony, v případech, kde dosud toto spojení chybí. Nejperifernější, polohově znevýhodněné regiony a strukturálně postižené oblasti budou vyžadovat efektivní regionální politiku s cílem tlumení extrémních rozdílů.

Naznačená stabilizace regionálního systému může být krátkodobá, neboť kontext, ve které se systém rozvíjí, se může rychle změnit. Pokud nedojde k fatálním zvratům v domácí, evropské či globální politice nebo k eskalaci ozbrojených konfliktů, můžeme očekávat, že příští Sčítání zachytí náš sídelní a regionální systém ve stavu podobném výsledkům roku 2021 s adekvátní distribucí práce a bohatství i do regionů na nejnižších patrech hierarchie.

Literatura

- BERRY, B. J. (1973): Growth centres in the American urban system, Cambridge: Mass.
- BEYHAN, B. (2019): The delimitation of planning regions on the basis of functional regions: An algorithm and its implementation in Turkey. *Moravian Geographical Reports*, 27, 1, 15–30. <https://doi.org/10.2478/mgr-2019-0002>
- CASADO-DÍAZ, J. M., COOMBES, M. (2011): The delineation of 21st century local labour markets areas: a critical review and a research agenda. *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles* 57, 7–32.
- DIJKSTRA, L., POELMAN, H., VENERI, P. (2019): The EU-OECD definition of a functional urban area. *OECD Regional Development Working Papers* 2019, 11, 19.
- ESPON (2005): Potentials for polycentric development in Europe. ESPON 1.1.1. project report.
- FARMER, C. J. Q., FOTHERINGHAM, A. S. (2011): Network-based functional regions. *Environment and Planning A* 43, 11, 2723–2741. <https://doi.org/10.1068/a44136>
- HALÁS, M. (2024): Temporality in the delimitation of functional regions: the use of mobile phone location data. *Regional studies*. <https://doi.org/10.1080/00343404.2024.2325612>
- HALÁS, M., KLAPKA, P. (2010): Regionalizace Česka z hlediska modelování prostorových interakcí. *Geografie*, 115, 2, 144–160. <https://doi.org/10.37040/geografie2010115020144>
- HAMPL, M., KRAJÍČEK, L., KÜHNEL, K., MATĚJKA, V. (1970): Příspěvek k sociálně geografické regionalizaci Českých zemí. In: Häufler, V. (ed.): *Sborník prací geografických kateder UK k 75. narozeninám prof. dr. Jaromíra Korčáka*, DrSc. Univerzita Karlova, Praha.
- HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHNEL, K. (1978): Sociálně geografická rajonizace ČSR, VÚSEI, Praha.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNEL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha.
- HAMPL, M., MÜLLER, J. (1996): Komplexní organizace systému osídlení. In: Hampl, M. a kol.: *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha, 53–89.

- HAMPL, M. (2002): Regionální organizace společnosti: principy a problémy studia. *Geografie*, 107, 4, 333–348. <https://doi.org/10.37040/geografie2002107040333>
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha, Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje.
- HAMPL, M., MARADA, M. (2015): Sociogeografická regionalizace Česka. *Geografie*, 120, 3, 401–425. <https://doi.org/10.37040/geografie2015120030397>
- HAMPL, M., MARADA, M. (2016): Metropolizace a regionální vývoj v Česku v transformačním období. *Geografie*, 121, 4, 566–590. <https://doi.org/10.37040/geografie2016121040566>
- CHRISTALLER, W. (1933): Die zentralen Orte in Süddeutschland. Eine ökonomischgeographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen. Fisher, Jena.
- KLAPKA, P., ERLEBACH, M. (2021): The contribution of spatial interaction modelling to spatial history: The case of central places and their hinterlands in the territory of the Austro-Hungarian Empire. *Moravian Geographical Reports*, 29, 4, 267–277. <https://doi.org/10.2478/mgr-2021-0019>
- KRAFT, S., MARADA, M. (2017): Delimitation of functional transport regions: understanding the transport flows patterns at the micro-regional level. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 99, 1, 79–93. <https://doi.org/10.1080/04353684.2017.1291741>
- KRAFT, S., HALÁS, M., KLAPKA, P., BLAŽEK, V. (2022): Functional regions as a platform to define integrated transport system zones: The use of population flows data. *Applied Geography*, 102732. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2022.102732>
- KUNC, J., MARYÁŠ, J., TONEV, P., FRANTÁL, B., SIWEK, T., HALÁS, M., KLAPKA, P., SZCZYRBA, Z., ZUSKÁČOVÁ, V. (2013): Časoprostorové modely nákupního chování v České republice. MUNIPress, MU Brno. <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-6020-2013>
- MARADA, M., KOMÁREK, M., ŠIMBERA, J. (2023): Metropolitní polynodální jádra jako základ nové regionální organizace Česka. *Geografie*, 128, 1, 49–74. <https://doi.org/10.37040/geografie.2023.004>
- MARADA, M., ZÉVL, J. J., PETŘÍČEK, J., BLAŽEK, V. (2023): Interurban mobility: Eurythmic relations among metropolitan cities monitored by mobile phone data. *Applied Geography*, 156. <https://doi.org/10.1016/j.apgeog.2023.102998>
- MARYÁŠ, J., KUNC, J., TONEV, P., SZCZYRBA, Z. (2014): Shopping and services related travel in the hinterland of Brno: changes from the socialist period to present. *Moravian Geographical Reports*, 22, 3, 18–28. <https://doi.org/10.2478/mgr-2014-0015>
- MARYÁŠ, J., ŘEHÁK, S. (1987): Regionální působnost středisek osídlení. Atlas obyvatelstva ČSSR. Geografický ústav ČSAV.
- MV ČR (2025): Ministerstvo vnitra České republiky: Kamdojizdime.cz. Portál geolokačních dat.
- MULÍČEK, O., SÝKORA, L. (2011): Atlas sídelního systému České republiky. Ústav územního rozvoje, Brno.
- NYSTUYEN, J. D., DACEY, M. F. (1961): A Note on Central Place Theory and the Range of a Good. *Regional Science Association, Papers and Proceedings* 7, 1, 29–42. <https://doi.org/10.1007/BF01969070>
- OUŘEDNÍČEK, M., NEMEŠKAL, J., ŠPAČKOVÁ, P., HAMPL, M., NOVÁK, J. (2018): A synthetic approach to the delimitation of the Prague Metropolitan Area. *Journal of Maps*, 14, 1, 26–33. <https://doi.org/10.1080/17445647.2017.1422446>
- PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia*, 164, 1, 105–146. <https://doi.org/10.11143/9052>

- SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2009): 'The micro-regional nature of functional urban areas (FUAs): lessons from the analysis of the Czech urban and regional system', *Urban Research & Practice*, 2, 3, 287–307. <https://doi.org/10.1080/17535060903319228>
- SÝKORA, L., MULÍČEK, O. (2011): *Atlas sídelního systému České republiky. Ústav územního rozvoje ÚÚR*, Brno.
- TAYLOR, P., DERUDDER, B. (2016): *World City Network A global urban analysis*. 2. edice. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781315730950>
- VAN DER LAAN, L., SCHALKE, R. (2001): Reality versus policy: the delineation and testing of local labour market and spatial policy areas. *European Planning Studies* 9, 2, 201–221. <https://doi.org/10.1080/09654310123131>
- ZÉVL, J.-J., OUŘEDNÍČEK, M. (2025): Suburban Autonomy? The Case of Inter-Suburban Commuting Outside Prague. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 29, 1, 176–193. <https://doi.org/10.1111/tesg.12652>
- ZIPF, K. (1949): *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.

Zdroje dat

- SLDB (2021a): Výsledky sčítání lidu, domu a bytů 2021, ČSÚ, www.scitani.cz – veřejná databáze: Statistiky VDB.
- SLDB (2021b): Výsledky sčítání lidu, domu a bytů 2021, ČSÚ, www.scitani.cz, Geoportál – Mobilita: Mobilita – ČSÚ.

SUMMARY

Sociogeographic regionalisation of Czechia 2021: Changes in regional development or temporary stabilisation?

This study presents the main results of the delimitation of current sociogeographic regions in Czechia based on data from the last national census of 2021. Regions were defined using Martin Hampl's methodology, and therefore, the results are comparable to earlier regional delimitations (Hampl, Gardavský, Kühnl 1987; Hampl 2005; Hampl, Marada 2015). This regionalisation had two objectives: (1) to define current sociogeographic regions and compare them with older definitions and (2) to evaluate the main changes in the hierarchisation and differentiation of these regions, that is, the development of geographical organisation in the last decade.

In accordance with the previous works of M. Hampl and because of the apparent high inertia of geographical organisation, we can summarise the basic development tendencies of the regional system as follows:

1. In the long term, there has been a decrease in the number of microregional centres and thus an increase in the average size of the catchment microregion. The reason for this is the selective effect of progressive functions, where developmentally more advanced functions are allocated to a narrower set of centres on higher levels of the hierarchy.
2. There is a strengthening of the hierarchisation/differentiation of the settlement and regional system as a result of the more significant development of the most important centres and at the same time the loss of microregional autonomy of the lowest centres.

To define sociogeographic regions, the authors used data from the 2021 Population and Housing Census, specifically data about directional commuting from municipalities to work and school. During regional classification, the original methodological principles were respected (e.g., Hampl 2005):

1. "Non-centre" municipalities were assigned to potential microregional centres according to the prevailing direction of the total commuting, that is, without any distinction between school and work or daily and non-daily.
2. The minimum population size of the elementary microregion was considered, in accordance with the previous works of M. Hampl, to be 15,000 inhabitants, with at least 5,000 inhabitants in the hinterland of the microregion. The residents present were considered, as they were captured in the 2021 SLDB, not only residents with permanent residence.
3. The requirement of territorial integrity of the hinterland of the microregions was observed, that is, exclaves of other, usually hierarchically higher centres, were merged with the surrounding hinterland.

The results for the national level show, compared to the situation in 2011, a slight deconcentration of job opportunities compared to the population, which indicates a slowdown in concentration tendencies. The new stability of the regional system is also confirmed by a slight increase in the number of microregional centres in 2021. However, the autonomy of two microregions ceased to exist (Dobruška and Litovel). and five new ones were established (Světlá nad Sázavou, Bílina, Kaplice, Slavičín, and Frýdlant nad Ostravicí). The selective process thus continues within the set of microregions. All new microregions had microregional status in the past, and the changes thus demonstrate mainly the restart of regional economies (see Figure 1 and Table 4 for more details).

Development at the mesoregional level was dynamic. The traditional size separation of the first 12 centres from the rest of the hierarchy of centres is disappearing. The reason for this is the long-term decline in the structurally affected Karlovy Vary, but also in Ústí nad Labem; on the other hand, there was the dynamic growth of not only Jihlava, but also Opava, Mladá Boleslav, and other successful microregional centres. The authors of the study therefore dealt with two questions in particular – how to justify Karlovy Vary's departure from the mesoregional stage and whether to establish Jihlava as a new mesoregional centre. Based on size features, Jihlava can be newly classified as one of the centres of the mesoregional order, not only because it has "surpassed" Karlovy Vary in size and importance, but also because of the noticeable growth dynamics in the past intercensal periods (acquiring regional capital status, for which Hampl lobbied, also certainly helped). An essential feature of a mesoregional centre is not only its size, but also the fact that lower-order regions are subordinate to it. This is true in both cases discussed. Karlovy Vary, like Ústí nad Labem, is superior to three microregions, and Jihlava, to seven (see also Figure 2). In the decision to classify Jihlava as a mesoregional centre, we considered both its dynamic size increase and, above all, the fact it is a commuting centre for several microregions (albeit less significantly in some cases).

The internal differentiation of the first 34 centres/microregions (Tables 1 and 2) was more balanced in 2021 than in previous decades and includes a similar proportion of the population. This probably confirms the restabilisation of the regional system. At the same time, however, in 2021, the difference in population between the largest and smallest microregions increased (by about 150,000), and Prague's share in the population of Czechia strengthened again. It is therefore clear that the hierarchy is deepening, and developmental dynamics are shifting to the highest centres. These create a kind of new sub-hierarchy, characterised by high mutual competition and involvement in supranational settlement systems (especially Prague). They are

gradually moving away from the lower levels of the hierarchy. It is to this mesoregional level that the main development dynamics are shifting, which will determine the development of the Czech regional system in the coming years.

Fig. 1 Sociogeographic regionalisation of Czechia (2021). In the legend: sociogeographic regions: mesoregions, microregions. Regional centres: macroregional, mesoregional, microregional. The numbers for the centres indicate their ranking according to their comprehensive importance, which is a weighted average of twice the share of centres in employment opportunities and one time the share in the population of Czechia. Source: SLDB 2021 (ČSÚ).

Fig. 2 Commuting to interregional centres in the context of the 2011–2021 interregional delimitation. A – Municipalities by main destination of commuting to interregional centres. In the legend: macroregional centre (Prague), interregional centre, microregional centre. B – Microregions by total commuting to interregional centres. In the legend: boundaries of mesoregions, boundaries of microregions, military training areas. Source: Hampl, Marada (2015); SLBD 2021a, b, own adjustments.

PODĚKOVÁNÍ / ACKNOWLEDGEMENT

Výzkum byl podpořen projektem Společnost v pohybu: příležitosti a rizika nových forem mobility pro českou společnost a ekonomiku, reg. č. 1. CZ.02.01.01/00/23_025/0008717 z Operačního programu Jana Amose Komenského. Autoři děkují za laskavou podporu.

The research was supported by the project Society on the move: opportunities and risks of new forms of mobility for Czech society and economy, reg. No. 1. CZ.02.01.01/00/23_025/0008717 from the Operational Programme of Jan Amos Comenius. The authors gratefully acknowledge the kind support.

DOSTUPNOST DAT / DATA AVAILABILITY STATEMENT

Prostorová data (<https://datahub.natur.cuni.cz/maps/d4000db79a7e458ca5ae2be6b7bfd94e/about>) jsou dostupná k veřejnému užití v Národním repozitáři výzkumných dat a na DataHubu Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy.

Spatial data (<https://datahub.natur.cuni.cz/maps/d4000db79a7e458ca5ae2be6b7bfd94e/about>) are published for public use in National repository of research data and in the DataHub of Faculty of Science, Charles University.

ORCID

MIROSLAV MARADA

<https://orcid.org/0000-0001-7779-1136>

JAKUB-JIŘÍ ZÉVL

<https://orcid.org/0000-0001-8760-9238>

JAN ŠIMBERA

<https://orcid.org/0000-0003-2482-9414>